

מראי מקומות - קידושין כ"ט

- (א) ונתן הכסף וקם לו- הק' המים חיים (גיטין נב.), למ"ד מעות קונות מן התורה, למה צריך התורה לחדש דגם בהקדש מעות קונות. ותי' דבא לאפוקי הדין דאמירתו לגבוה, דכאן לא אמרי' כן, אלא צריך ליתן הכסף ממש (וע' בראשונים דאכן הק' דבאמת למה לא אמרי' כאן אמירתו לגבוה וכו'). וע' בכסף משנה (מכירה ט', ב') שכ' דכ' התורה למעט, דדוקא הקדש שקונה בכסף הוי קנין, אבל לקנות מן ההקדש צריך משיכה דוקא. ועפ"ז ביאר הא דכ' הרמב"ם (שם) דהקדש שנתנו מעות והוזלו הפירות, יכול הקדש לחזור, דהא מה שהדיוט בכה"ג מקבל מי שפרע, היינו רק משום דעיקר דינו הוא בכסף, אבל בהקדש, דעיקר דינו במשיכה, לא יקבל מי שפרע בכה"ג.
- (ב) אטו הדיוט לאו במי שפרע קאי- פי' הרשב"א, דכיון דמדה זו מגונה הוא שמקבלים עליה ההדיוטות מי שפרע על מקחן, אינו בדין שיתנהג בה הקדש. וע' בריטב"א דכ' דהגוזבר לאו בר קבלת מי שפרע הוא, וכיון שכן, ממילא הדרה לדיני' דקונה ההדיוט במעות.
- (ג) כל מצות הבן על האב- כ' הריטב"א דמה דנשנית משנה זו כאן הוא משום דא' מן המצוות המוטלות על האב לעשות לבנו הוא להשיאו אשה. והתוס' רי"ד כ' דכיון דבמשנה דלעיל אמרנו שיש חילוקים בין רשות גבוהה לרשות הדיוט, אמרי' כאן ג"כ החילוקים בין איש לאשה. אולם הפני יהושע כ', דכיון ששנינו כבר כל אופני קנין שיכול האדם לקנות בהם דברים של עוה"ז, כאן שנה רבי לפרש איך לקנות קנינים בעולם האמיתי, דהיינו דאין שייך לקנות עוה"ב בשום א' מהקנינים הקודמין, שקונין בהן דוקא עניני עוה"ז, אבל קניני עוה"ב הוא רק ע"י קיום המצוות. ובתחלה הביא התנא מצוות של האיש, שיש לו מצוות יותר מאשה, ושוב הביא מה שנוהג בשניהם, ושוב מה שנוהג בארץ ולא בחו"ל, וכן עד הסוף הפרק.
- (ד) כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים- הק' השלנל"מ, הא מצות עשה שלא הזמן גרמא הוא, וא"כ למה צריך קרא לחייבם ונמדכתיב "איש" אין ראי', דהא כל התורה כולה בלשון זכר נאמרה]. ותי' דכיון דאשה נשואה אין סיפק בידה לעשות ופטורה, ה"א דאינה חייבת כלל, קמ"ל.
- (ה) דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו- הק' הפני יהושע, מנ"ל דחיובו הי' מטעם שהי' אביו, אולי הי' מקיים הדין ב"ד בזה. ותי' דמייטורא ד"בנו" יליף, דזה לא הי' צריך הפסוק לומר, אלא לומר דמדין "בנו" הי'. עוד צידד דאולי הדרשה הוא באמת מסוף הפסוק, דכתיב אותו ולא אותה, וא"כ ע"כ הוא מדין אב ולא מדין ב"ד.
- (ו) והיכא דלא מהלי' אבוא, מיחייבי בי דינא למימהלי'- כ' המקנה לדייק מדברי הרא"ש בחולין, דמה דחייב ב"ד למול, היינו שכלל ישראל מצווים למול אותו, וכיון דב"ד ממונים על הציבור, א"כ ממילא הם עושים מצות הכלל, אבל ביסוד הוי מצוה על כלל ישראל. וכ' הערוך השלחן (יו"ד רס"א, ב') דפשוט הוא דהיכא שאין ב"ד, דכל ישראל מחוייבים למולו, אלא דכשיש ב"ד ממילא החיוב יותר על הב"ד.
- (ז) והיכא דלא מהלי' בי דינא, מיחייב איהו למימהל נפשי'- ע' במנחת חינוך (ב', ד') דכ' להסתפק בהיכא דנתגדל הבן, האם האב עדיין מחוייב, רק דהבן ג"כ מחוייב, או דלמא עכשיו דנתגדל הבן פקע חיוב האב. וע"ש שכ' כמה נפק"מ לזה, למשל אם נתגדל הבן והבן והאב שניהם רוצים לעשות המילה, דאם עדיין האב מחוייב, הוא קודם. וכ' לדייק מדברי החינוך דכ' "דיני המצוה, על מי מוטלת מילת הקטנים, וכו'", משמע דכשנתגדל פקע חיוב האב. וכן מבואר בפיה"מ להרמב"ם (סוף פ"ט דשבת), דכ' "וכשיגדל הילד ויגיע לזמן חיוב המצות, נפטר כל אדם ממילתו, ונתחייב הוא למול את עצמו מיד". אבל בהמשך כ' המנ"ח דמפורש להיפוך בדברי החינוך לענין פדיון

וא"כ אי"ז דומה לזמן גרמא. וע' בחי' הגר"ח על הש"ס (מהדו"ח) שהק' על קו' תוס', הרי מה שמילה ביום ח' אינו משום שהזמן גרמא, אלא דערלה פחות מח' לאו שם ערלה עלה, ונמצא דבמציאות אין שייך למול עד יום ח', אבל אי"ז דין דהמצוה עצמה הוי זמן גרמא. וצידד דאולי זהו באמת תי' תוס', דאם לא מלו ביום ח' יכול למולו אח"כ, דהיינו דאם הי' תלוי בזמן, אז מסתבר שיהי' תלוי ביום ח' דוקא, ואם עבר יום ח' ולא מל, דשוב אינו יכול לימול, אבל אם נימא דכל הח' ימים הוא רק שיחול עליו החיוב, א"כ שפיר י"ל דאין החיוב נחשב זמן גרמא (וע' בתוס' הרא"ש דמדמה דין זה להא דפודין הבן גם לאחר ל' יום, ואולי בפדה"ב ג"כ הוי דין דאינו הבן ראוי לפדיון עד ל', וצ"ע בזה). ובעיקר קו' תוס', ע' בתוס' רי"ד דכ' דיום ח' אינה זמן גרמא, כיון דאי"ז זמן קבוע בשנה. ולגבי קו' התוס' מיום ולא בלילה, כ' דמה דנשים פטורות ממעשהז"ג, היינו מצוות התלויות בגופה, "אבל מצוה דלא תליא בגופה, כגון למול את בנה, אע"ג דמילת הבן יש לה זמן, נהי דקבוע הזמן לבן הנימול, אבל האב שציוהו הבורא להתעסק במילת בנו, העסק ההוא אין לו זמן, שבין ביום ובין בלילה יטרח ויכין צרכי מילת בנו". וע' ברמב"ן שכי' "סד"א כי פטרי נשים... ה"מ במצוות דבגופייהו כגון תפילין, דמהתם גמרי', אבל מצוה מילה, דלאחרני, והיא לא שייכא בה, אימא תיחייב מידי דהוה אבית דין שחייבין למולו, קמ"ל" [ולכא' אין משמע דכוונתו כהתור"ד, אלא דהגדרה הוא כמה שחי' התורה דנשים פטורות ממעשהז"ג, דהיינו, דזהו רק מצות שהעיקר מצוה הוא המעשה הנעשה על ידן, אבל אם עיקר המצוה הוא להיות "אפוטרופוס" על מצות חבירו, בזה מעולם לא חי' התורה הפטור דזמן גרמא, ולא משום דיכול לקיים אפוטרופוסו שלו בלילה, אלא אפי' אם הי' האפוטרופוס לא הי' שייך אלא ביום, סכ"ס גדר של מצוה זו חלוק ממצוות אחרות]. [ולכא' משמע מדברי הרמב"ן דאינה מצוה אפי' בתורת ב"ד, ולכא' מזה נראה דס"ל להרמב"ן או דהמצוה על ב"ד ממש, ולא על כל כלל ישראל, או אף אם על כל ישראל, נשים אינם נכללים בה.]. וע"ע בתוס' במגילה (כ. ד"ה דכתיב) דכ' דשאני מילה דיש בה חיוב כרת, וא"כ ה"א דנשים חייבות, קמ"ל. ועוד אי' הרבה תירוצים בהאחרונים, ואכמל"י.

והיכא דלא פרקי' אבוה, מיחייב איהו (י' למפרקי' - ע' בחינוך (שצ"ב), דס"ל דמצות האב קיים אפי' לאחר שהבן נתגדל. אולם ע' בברכת שמואל (י"ח, א') שהביא מה שהק'

הבן, (מצוה שצ"ב), דחייב האב לפדות בנו לעולם, אף בגדלותו, אלא דכ' המנ"ח דאולי אפשר לחלק, דבמילה הרי מפורש בתורה דמיירי בקטן. [ושמעתי ממור"ר הרה"ג ר' משה בראון שליט"א, דלכא' שאלה זו תלוי בחקירת האחרונים, האם מה שהמצוה מוטלת על האב היינו שהוא מצוה של עצמו, כשאר מצוות התורה, או דלמא דגדר המצוה הוא דהטיל עליו התורה מצות בנו, ולפי הצד השני, שפיר י"ל דלא הטיל עליו התורה אלא כל זמן שאין הבן בעצמו יכול לקיימו, אבל לפי הצד הראשון שפיר יש מקום להסתפק].

(ח) איהי מנלן דלא מיחייבא וכו' - ע' בהמקנה דדן אם מיעוט זו הוא רק מדין אב, דאין לה חיוב מיוחד מצד שהיא אם הילד, אבל עכ"פ מדין ב"ד חייבת למול אותו, או דלמא הוי מיעוט בכלל, דנשים לעולם אינם חייבות במילה. וע"ש שהאריך לבאר שחייבים הם מדין ב"ד (וכן מוכח מדברי הפנ"י שהבאנו לעיל שהוכיח מדרשה ד"אותו ולא אותה" דדין אברהם למול בנו הי' דין אב ולא דין ב"ד) [וע' רש"י ביבמות (עא: ד"ה חבושין) דמשמע דגם האם חייבת למול בנה, וכבר תמה המהרש"א שם דהא נשים פטורות מן המילה, ותי' דכיון דחייבת בקרבן פסח, ומילת זכרים מעכבתה ג"כ, א"כ ממילא חייבת למול אותו. ואולי א"ש לפי המקנה, אבל לא משמע כ"כ שחייבת התם מדין ב"ד, אלא מדין מיוחד של אב, וע"ע]. וע' בשו"ת מהר"ח או"י (י"א) שכ' חידוש גדול בדין חיוב האב, דמה דמיעטה התורה אשה מחיוב למול בנה, זהו רק כל זמן שהאב יכול לעשותה, אבל אם ליתא לאב, בזה לא מיעטה התורה כלל, וגם היא חייבת למולו מדין אב (דמה דנאמר החיוב בהאב לא ממעט האב, שהרי התורה בלשון זכר נאמרה, וא"כ אין למעט מ"אותו ולא אותה" אלא מה שמוכרח, דהיינו היכא דאיתא להאב). [וע"ע לקמן מהרמב"ן בזה.]

(ט) אותו ולא אותה - הק' תוס', למה צריך קרא, הרי מעשהז"ג הוא, דהא מילה ביום ח' הוא. ותי' דכיון דמאז והלאה לעולם חייב, אי"ז זמן גרמא (וע' במנ"ח [ב', ד'] דכ' דלכא' משמע מכאן דחיוב האב הוא לעולם, ע"ש). ועוד הק', דהא מילה הוא דוקא ביום, וא"כ שוב הוי זמן גרמא, ותי' דסוגיין אתי כמ"ד דמילה שלא בזמנה נעשית אפי' בלילה. ומה שאין מלין מילה שלא בזמנה בשבת, כ' רעק"א דאי"ז נחשב זמן גרמא, דודאי המצוה בעצם ראוי להעשות בשבת, אלא דאסור לחלל שבת כדי לעשות המצוה, אבל אם עבר ומל אותו בשבת הרי המצוה נעשית בהכשרו,

שאינן נכסיו מרובין". אולם כ' דעדיין אינו מיושב מה דאי' בגמ' לפדות את בנו ולעלות לרגל, דלמה מחוייב ליתן הה' סלעים האחרונים שלו כדי לעלות לרגל, וכ' כמה תירוצים, וא' מהן הוא דכבר נמצא בירושלים, וצריך לקנות עולת ראיי', וזה גובין ממשעבדי, וא"כ שפיר דומה לפדיון הבן דצריך ליתן כל נכסיו בעדו. ומה שלא נתן לכהן מתנה ע"מ להחזיר הה' סלעים, וממילא יהי' יכול לפדות שניהם, כ' החזו"א (שם) דאינו יכול לעשות כן אלא מדעת הכהן, וע"כ מיירי דלא הי' הכהן רוצה לקבלו באופן זה.

(ג) מצוה דכתיב בתורה ככתובה בשטר דמיא-פרש"י, דפודה בנו בבני חרי, ויטרוף מהלקוחות לפדיון עצמו. ואי"ז אונאה, לפי שמצות בנו עליו יותר ממצותו. ותמה תוס', אדרבה, הרי מצוה דגופו עדיף, כמבואר בגמ'. ות"י המהרש"א דאף דכ"ע מודו דמצוה דגופו עדיף, זהו רק היכא דאינו יכול לקיים שניהם, אבל היכא דיכול לקיים שניהם, עכ"פ יש מעלה של מצות בנו, דהא מוטל על אביו יותר ממצותו, וא"כ עכ"פ אינה אונאה ללקוחות [כנ"ל בכונתו, ע"ש דאין ברור כ"כ].

(ד) ככתובה בשטר דמיא- ע' בריטב"א דהעיר דאין פודין בקרקעות, וביאר דמ"מ כולהו נכסי משעבדי לחמש סלעים, לזבוני מינייהו שוה חמש סלעים לפדיון (וכן ע' בתוס' הרא"ש כזה).

(ט) ואזיל כהן וטרף לי' לחמש משועבדים לדידי- ע' בביאור הגר"א (יו"ד ש"ה, י"ז) שהוכיח מכאן דאין פדיון הבן אלא חוב בעלמא, וודאי יכול לפדות ע"י שליח, ודלא כמש"כ הרמ"א שם בשם הריב"ש (ולענין מילה ע"י שליח, ע' בש"ך [חו"מ שפ"ב, ד'] שכ' דמי שהוא מוהל אינו רשאי ליתן את בנו לאחר למוהלו, וחייב הוא בעצמו למוהלו... ולדעתי הם מבטלים מצות עשה").

(טז) מצוה דגופי עדיף- ע' בחי' ר' שמעון (ט"ז, ד"ה ונראה) דהוכיח מכאן דאין בפדיון הבן רק פריעת חוב, דא"כ הא ודאי חוב של בנו קודם, דהא עיקר חיוב עליו, משא"כ בהא

הריב"ש (קל"א) על מש"כ הרמב"ם (ברכות י"א, י"ב) דהמל בנו צריך לברך למול את הבן, אבל בפודה את בנו מברך על פדיון הבן, ומ"ש. וביאר הריב"ש ע"פ כללי הרמב"ם שם, דמברך "ל" היכא שהוא מצוה דנפשי', ומילה הוא מצוה דנפשי', אבל במצוה שעושה לאחרים אומר "על", ופדיון הבן הוא מצות אחרים, דהיינו שהוא בעצם מצות בנו, ולדבריו לכאן פטור האב כשנתגדל הבן. [ויחכן שהחינוך ס"ל דפדיון הבן הוי מצות עצמו. ומה שכ' הריב"ש דמילה הוא מצות עצמו, כבר הוכחנו מכמה ראשונים לעיל דס"ל דמילה הוא מצות בנו, ולא מצות עצמו.]

(יא) וכל שאינו מצווה לפדות את עצמו אינו מצווה לפדות את אחרים- העיר בתוס' חכמי אנגלי', א"כ מי שאינו בכור לא יהי' צריך לפדות את בנו, כיון שאינו מצווה לפדות את עצמו. ות"י דכוונת הגמ' לומר דכל שאינו מצווה לפדות עצמו אילו הי' בכור, כגון אשה. וע' באור החמה שתי' דפשוט אין לו מה לפדות בכלל, ולכן אינו מצווה לפדות את עצמו, אבל אשה, דבעצם שם בכורה עלי', וא"כ יש לה מה לפדות, אלא התורה פטרה מלפדות עצמה, בזה שפיר אמרי' דמי שאינו מצווה לפדות את עצמו אינו מצווה לפדות אחרים.

(יב) הוא לפדות ובנו לפדות, וכו'- הק' הביאור הלכה (תרנ"ו, ד"ה אפי') דהא מבואר בב"ק, וכן פסק הרמ"א שם, דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ואפי' למצוה עוברת, דהיינו, דאינו מחוייב ליתן כל הון ביתו לקיים מצות עשה. וא"כ, אם אין לו אלא ה' סלעים, למה מחוייב ליתנו לכהן בכלל. וכ' לחדש שם דהא דאינו מחוייב לבזבז, זהו רק היכא דעל ידי פיזורו יהי' נעשה לעני, ואם יחזיק הממון אצלו יהי' יכול לפרנס אנשי ביתו, וכגון שמבזבז הון רב לצדקה. אבל היכא דהמעות שיתן בעד מצוה זו אין מעלין או מורדין כ"כ במצבו הגשמי, בזה צריך ליתן בעד המצוה אפי' אם יש לו רק מעט. וע"ע בחזון איש (אה"ע קמ"ח לסוגיין) שהאריך בזה (וע"ש שהוכיח דלא מיירי כאן בשיש לו כ"ה סלעים, וא"כ הנדון הוא על הה' סלעים שהוא מחוייב ליתן), וכ' דפדיון הבן שאני מכל מצות, כיון דיש כאן שיעבוד נכסים... ובפדיון הבן הוי מלוה הכתובה התורה, ובזה לא מפטר במה

קודם תפלתו אתרחש נס ויהי' מנכין מזכויותיו, ומשום ספק זה אין למנוע הודאי שיהרוג אותו. ולמחר הי' מתרעם עליהם, שלא תלה הדבר בתפלתו, אלא בנס, ולכן סבר שמנכין מזכויותיו.

(כב) כיון שהגיע כ' ולא נשא, אומר תיפח עצמותיו- אולם כ' הרא"ש (מ"ב) וכולהו מודו דאם א"א לו ללמוד אם ישא אשה, ילמוד ואח"כ ישא אשה, וקצבה לאותו לימוד לא ידענא (ולא כתב כ' שנה), שלא יתכן שיתבטל מפרי' ורבי' כל ימיו, שלא מצינו זה אלא בבן עזאי, שחשקה נפשו בתורה". וע' כע"ז ברמב"ם (אישות ט"ו, ב') דכ' דאם ירא מלישא אשה כדי שלא יבטל מן התורה הר"ז מותר להתאחר, וכ' הטעם משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכ"ש בת"ת. ואח"כ כ' דמי שחשקה נפשו בתורה כבן עזאי ולא נשא אשה כל ימיו אין בידו עון [ומשמע מדבריו דגם למעשה שייך זה, ודלא כדמשמע מדברי הרא"ש]. ומה שכ' הרמב"ם דעוסק במצוה פטור מן המצוה, כבר הק' רבים דהרמב"ם כ' בהל' ת"ת (ג', ד') דמצוה שא"א לעשות ע"י אחרים, צריך לבטל מלמודו לעשות המצוה, ואכמ"ל.

(כג) תיפח עצמותיו- פי' המהרש"א, דהא ע"י מה שלא נשא אשה, הרי אינו עוסק בפרו ורבו, ועי"ז ממעט הדמות, ואינו עוסק בחלק האב של השותפות עם האשה והקב"ה, שחלק האב הוא העצמות. אולם העיון יעקב ביאר דהכוונה הוא משום דכל ימיו בהרהור עבירה, ומביא לידי טומאה בלילה וש"ז לבטלה, שהוא הלובן שממנו נברא העצמות, ולכן מדה כנגד מדה תיפח עצמותיו.

דידי', דעיקר חיוב הי' על אביו נויש לעי' בזה, דהא עכשיו דגדול הוא, הרי העיקר חיוב עליו, עכ"פ לפי הריב"ש דלעיל, וצ"ע בזה]. אלא מבואר מזה דיש ג"כ מצות פדיון, ומצוה זו שפיר שייך לומר דחל עליו יותר, שיתקן את עצמו קודם שיתקן בנו.

(יד) פודה את עצמו, ואח"כ עולה לרגל- הק' הרש"ש, הא אין לו מעות לשניהם, וא"כ איך יעלה לרגל. ותי' דמה שנקט הגמ' לשון הוא ללמדנו שיעלה לרגל, ואף שאין מעות לעולת ראי', אולי שם ישיג המעות במתנה או הלואה [נוה שייך רק אם הנדון הוא על מעות הקרבן, אולם ע' בתוס' ר"י הוקן דמיירי דאין לו הוצאות הדרך, ולדבריו הדרה ק' לדוכתי]. וע"ע בשלנ"מ דפי' דמיירי דבעצם יש לו מעות לעשות שניהן, והשאלה הוא איזה מהם קודם. עוד פי' דמיירי שאין לו מעות אלא לא' מהן, וה"ק, פודה את בנו עכשיו, והדר אם השיגה ידו עולה לרגל.

(יח) ר"י אומר עולה לרגל ואח"כ פודה את בנו- תמה החזו"א (אה"ע קמ"ח לסוגיין), הא פדה"ב חוב הוא, ואיך עושה מצוה קודם שיפרע חובותיו. ותי' דמצוה שאני, דהיינו דכל החוב הוא רק אם מחוייב עכשיו בהמצוה, אבל אם מחוייב עכשיו לעלות לרגל ולא לפדות את בנו, א"כ ממילא אין כאן חוב. [ולכא"פ ח"י הוא, דזה נחשב אינו מחוייב כיון שיש מצוה אחרת שקודמו, וצ"ע].

(יט) אף כאן ראשית אוננו- ביאר הריטב"א, "דאע"ג דבפטר רחם תלה רחמנא, ה"א דבעינן תרווייהו, פטר רחם וראשית אוננו, קמ"ל".

(כ) דכתיב ולימדתם ולמדתם- פרש"י דקרא אחרינא הוא. והק' התוס' הרא"ש, מנין שב' מצוות אלו תלויות זו בזו. ותי' "וצ"ל דמסתברא למימר הכי, דאם לא למד, היאך ילמד לאחרים".

(כא) אפשר דמתרחיש ניסא- כ' המהרש"א, דאין הביאור דאביי הי' מסופק אם יהי' נס, דודאי אסור להציל עצמו בספק נפש של חבירו, אלא דהי' מסופק רק אם יהי' נס נגלה או נסתר. וכ' דודאי סמך אביי על חסידותו ושמתוך תפלתו לא יהי' נזוק ויהרוג את המזיק, ואי"ז מקרי נס, אלא שאמר דשמא